

Milko Matičetov

Zakaj ruvati Matijo Korvina iz našega ustnega izročila?

(Premišljevanje ob slovaški matjaževski antologiji 1972)

Pozeba po »praški pomladi« ni mogla ostati brez vplivov tudi v naši stroki. Dobro utečeni stiki čeških in slovaških narodopiscev s slovenskimi so se po avgustu 1968 precej razrahljali. Ne da bi ugibali, kako in kaj, zaželimo si rajši, naj bi z obeh strani za vse, kar je bilo v zadnjih dveh desetletjih zamujeno, opuščeno, skaženo, poiskali nadomestilo, zgladili, popravili, tako da bi češko-slovaško-slovensko narodopisno sodelovanje spet steklo, kakor je bilo uveljavljeno že od prve polovice prejšnjega stoletja.

Letos aprila sem zvedel za mikavno slovaško knjigo, ki mi je že mesec dni kasneje — po dobroti njenega avtorja J. Komorovskega iz Trenčína — prišla tudi v roke: »Kratkočasne dogodivščine Kralja Matjaža.«¹ Devetnajst let po izidu kajpada nihče ne čaka ne ocene ne poročila, vseeno pa ni mogoče iti kar tako molče mimo te pomembne publikacije. Avtor, prof. Ján Komorovský, ki mu je Slovenska akademie vied leta 1957 natisnila doktorsko disertacijo *Kral' Matej Korvin v ľudovej prozaickej slovesnosti* (upoštevano v našem strokovnem tisku), je zelo dobro pripravil tudi drugo (pri nas še neznan) matjaževsko delo. Gre za izbor 53 proznih in pesemskih besedil, ki jim je junak Kralj Matjaž, zapisana pa so bila med Madžari (19), Slovaki (10), Slovenci (7), Hrvati (4), Ukrajinci (3), Rusini (1) in Srbi (1). V madžarsko rubriko bo treba uvrstiti še nekaj (5?) tekstov, vzetih iz del raznih starejših zgodovinarjev oz. piscev kronik, od katerih je eden Italijan in eden (morda) Slovak ali Čeh. Teksti, porazdeljeni v devet snovnih skupin, zavzemajo skupaj 75 strani. Za mejo med temi skupinami — zraven tudi za uvod in za sklep — je J. Komorovský v kurzivnem tisku na 46 straneh podal poljudno, privlačno napisane, vendar premišljene in zgodovinsko utemeljene razlage, opozorila na vse mogoče okoliščine in

¹ J. Komorovský, *Kratochvilne príbehy Krala Mateja*. Bratislava 1972.

dejstva, ki ilustrirajo tako samega Matijo Korvina kakor čas pred njim in za njim.²

Po čudnem naključju nam je ta matjaževska knjiga prišla na delovno mizo prav v času, ko se okoli Kralja Matjaža pri nas bije nekakšen prestižni boj, čigav junak naj bi bil. Naveličan prepričevanja ljudi, zaverovanih v svoje narodnostno-psihološko-politične vizije, nedovzetnih za narodopisne argumente, sem svojemu pisanju v letošnji junijski Sodobnosti³ pritaknil iz knjige J. Komorovskega in ponudil »zagovornikom Matjaža s Kokóvega v premislek« ukrajinsko pravljico Kralj Matjaž in turški kralj. Da pa ne bi kdo ugovarjal, češ: Eden je nobeden — naj tokrat, pod streho strokovnega glasila, dodam še pet privlačnih matjaževskih tekstov, ki tudi največjemu laiku lahko pokažejo, kako neverjetna (nevzdržna) je misel, da bi bila k oblikovanju podobe KM mogla kaj prispevati »Matjaž Kokóvski« ali »Arnulf Koroški« (za nekatere naše književno-znanstvene fantaste protikandidata Matiji Korvinu).

Slovensko matjaževsko gradivo iz Prekmurja, objavljeno 1958⁴ in 1966,⁵ je nekako obviselo v zraku. Moja tiha želja, da bi kdo prevzel iz mojih rok ponujeno štafetno palico,⁶ se ni spoznala. Na tujem naših spisov kaj prida ne berejo (vsaj zadosti pazljivo ne), pri nas pa so strokovnemu naraščaju sugerirali drugačne naloge in skrbi.⁷ »Pozitivistična tlaka«, zbiranje analogij, paralel, variant in druga podobna dela očitno niso tako privlačna kot utrjevanje teoretičnih in »idejnih osnov« ipd. V matjaževski antologiji J. Komorovskega me je posebej razveselilo, da sem našel nekaj mikavnih paralel k našim prekmurkim tekstom:

Mač'aš-krau je rad odo po vesnicaj... Bogojina, 12. 12. 1952: Matičetov 1958, t. 80, 128—129 ~ Kák je Mát'aš-krau polgarměštri drva seikau. Bogojina, 28. 1. 1964: Matičetov 1966, 95—96 ~ Komorovský [26]: iz kronike pastora Gašparja Heltaia (16. stoletje).

² Ustno izročilo o zgodovinskih osebnostih ne nastane enkrat za zmerom in ne ostane izolirano pod steklenim pokrovom, neobčutljivo za vsak vpliv od zunaj. Od »rojstva« vsrkava vase, kar je porabnega iz starejših izročil; in tudi kasneje, ko je kolikor toliko »trdno izoblikovano«, nikoli ni imuno pred vplivi drugih, mlajših izročil. Zato gre Komorovskemu priznanje, da je, kakor že posamezni raziskovavci pred njim, v matjaževski pripovedni splet pritegnil kot paralele šembiljska (Sibilina) prerokovanja, apokrifne o Salomonu, izročilo o Artusu, o Fridrikovem spanju v gori in še kaj, kar se je v plasteh nabralo okoli Korvinovega imena. S srečno roko pa je Komorovský registriral tudi motivne prilive ali »vdore« v matjaževsko izročilo po Korvinu; drzna, vendar še zmerom sprejemljiva je tudi njegova misel, kako tematika boja za socialno pravičnost spaja matjaževsko tradicijo z janošikovsko.

³ M. Matičetov, *Moje slovo od Kralja Matjaža v Sodobnosti*. Sodobnost 39, 1991, 707—712.

⁴ M. Matičetov, *Kralj Matjaž v luči novega slovenskega gradiva in novih raziskavanj*. Razprave SAZU II/4, Ljubljana, 1958, 101—156 (odslej: Matičetov 1958).

⁵ M. Matičetov, *Pri treh Boganjčarjih, ki znajo lagati*. SE 18—19, 1965—66, Ljubljana 1966, 81—114 (odslej: Matičetov 1966).

⁶ Ob neki matjaževski zgodbi iz Bogojine sem napisal: »Paralele... ji bomo zdaj, ko bo z objavo dosegljiva več ljudem, z združenimi močmi še lažje našli« (Matičetov 1966, 93). Na to sem v istem spisu opozoril ob »Lenuhah Kralja Matjaža« (Mát'aškrala manjäcke). Nato pa sem moral čakati celih petindvajset let, da sem v zvezi z Matjaževimi lenuhi v pogovoru s kolegico dr. Ildikó Kriza iz Budimpešte (ob njenem obisku v Ljubljani 6. 2. 1991) prišel do informacije: že na začetku našega stoletja jim je posvetil daljšo študijo Binder Jenő: *Mátyas király három lustája*. Brassó, Ev: lyceum Evhony 1906.

⁷ Poseben poudarek je bil na nazorski »pravovernosti«: gl. B. Jezernik, *Družbene osnovne tradicije o bogobornem Kralju Matjažu*. Glasnik SED 19—2, 1979, 29 sl.

Od cínkuske fare. Bogojina, 11. 12. 1952: Matičetov 1958, t. 84, 130—131 ~ Komorovský [33]: madžarska pravljica (iste tri uganke kot v Prekmurju) ~ Komorovský [39]: madžarska pravljica (samo ena uganika: zlata gora vredna kolikor majski dež).

Cínkuški kantor prosi za večje štúce (poliče), KM odkloni: »Či vam je edna mala, spijte dveji!« Bogojina, 11. 12. 1952 (na koncu zgoraj navedene pravljice) ~ Komorovský [33] str. 79: kantor izprosi večjo porcijo »pálinke« ~ Komorovský [20] str. 47: madžarska pravljica: kantor izprosi večjo mero za vino.

Od mačášk rál skoga goščenja. Bogojina, 11. 12. 1952: Matičetov 1985, t. 85: orač »podojo tri stare kouzje bake« ~ Komorovský [40], madžarska pravljica: orač podoji »cape« gospode.

Kak su mí nist rí goríce kopáli. Bogojina, 27. 1. 1964: Matičetov 1966, 92—93 ~ Komorovský [23]: rusinsko izročilo (gl. Dodatek, št. 5).

Matjažev veliki nos: Bogojina, 28. 1. 1964: Matičetov 1966, 95: žandar preoblečenega kralja udari po nosu: »Glij takši nous maš kak Mát'aškrau!« ~ Komorovský [26] str. 59: birič preoblečenemu Matjažu: »Pridi, nosati, drva prenašati!«

Ko sem pripravljajl mini izbor iz Komorovskega, sem predvsem gledal, da bi pri »novem« matjaževskem gradivu ne bilo narodnostnega nesorazmerja, zato sem zraven dveh slovaških besedil (3, 4) prevedel še po eno ukrajinsko (1) in rusinsko (5), eno pa madžarsko (2).⁸ Pri prevajanju nisem imel jezikovnih izbir: neslovaške tekste Komorovský prinaša brez izjeme v slovaščini. Ker je knjiga izšla pri mladinski založbi (Mladé letá), so besedila tuintam mogoče tudi prirejena, vendar v danem primeru, ko gre le za prvo informacijo iz določene matjaževske tematike, oblikovna plat ni kdovekako pomembna. Glede junakovega imena sklepam, da je Komorovský skoraj povsod v neslovaškem gradivu ime »poslovačil« in mu dal slovaško knjižno obliko (Matej).⁹ Ob nedosegljivosti izvirnikov sem se tokrat odločil vsem Matejem (Matijem, Matvijem ali kar so že pri raznih narodih!) dati enotno slovensko ime Kralj Matjaž; vsaka drugačna rešitev tega vprašanja bi bila bolj samovoljna in bolj problematična od te.

Pripovedi, objavljenih v Dodatku, ne mislim posebej komentirati, saj so že same na sebi zadosti povedne in vsaka »morala« bi bila odveč. Sapientni sat! Le pri tekstu št. 1 moram opozoriti na veliko podobnost drugega dela zgodbe z apokrifnim izročilom Salomon in njegova nezvesta žena.¹⁰ Na bojnem pohodu v deželu drugoverskega (ajdovskega) kralja S. skrije svojo vojsko v gozdu pred mestom in gre sam — preoblečen — naprej. S sabo vzame rog, svojim pa naroči, naj mu prihitijo na pomoč, ko bo zatrobil. Ujet, si S. izbere kot način smrti javno obešenje ob robu gozda in tik pred izvršitvijo prosi, da bi smel zatrobiti. Na to znamenje skrita vojska plane iz gozda, osvobodi svojega kralja in na že pripravljene vislice obesi

⁸ Južnoslovenskega gradiva sem se izognil, ker je pri nas brez večje muje dosegljivo v izvirnikih.

⁹ To seveda ne pomeni, da bi tudi na Slovaškem ne bilo alternativnih oblik kraljevega imena. Ján Kollár, *Národné spievanky* (= Komorovský, str. 68) prinaša npr. ime *Matiaško*. V ukrajinskem tekstu (Dodatek str. 203) pa sem le pustil nespremenjeno mesto, kjer turški kralj kaže ali igra nevednost in sprašuje: »Kakšen pa je ta kralj Matko?«

¹⁰ O njem je že več kot pred sto leti pisal npr. A. N. Veselovskij (nazadnje menda v Jagičevem *AsiPh VI*, 1882), pri nas pa v zvezi s srvn. novelističnim epom Rother Ivan Grafenauer v *Lepi Vidi* 1943 (gl. stvarno kazalo) in obsežneje v še neobjavljenem delu o *Mladi Zori*.

ajdovskega kralja.¹¹ V ohranjeni obliki je Salomonovo izročilo najbrž srednjeveško (Grafenauer: X.—XI. stoletje), Komorovský (str. 75) pa omenja, da je bil apokrifni Salomon že na seznamu prepovedanih knjig papeža Gelazija I. (492—496).

Nekateri začetki ali uvodne formule — »Ko je KM hodil po svetu« (5), »po podeželju« ipd. — nas spominjajo na dobro znana »inšpekcijska« popotovanja raznih oblastnikov, kraljev, cesarjev, svetih oseb in celo bogov (ajdovskih in krščanskega), kajpada zmerom inkognito. Pri našem t. 4 lahko zraven tega pokažemo še eno mikavno analogijo: KM, ki je neke vrste žinitni posrednik, saj pomaga do združitve vdove in vdovca, spominja na mednarodni pravljичni tip AT 822, kjer Kristus in sv. Peter spravita skupaj (le-nega) mladeniča in pridno dekle.

Ob vztrajanju dveh Tolminec (pisatelja in doktorja družbenoekonomskih znanosti),¹² da KM ne more (= ne sme?) biti tujec, Neslovenec, moramo njima in njunim somišljenikom jasno povedati, da bi po isti logiki tudi drugi narodi z enako pravico terjali Matjaža samo zase. Le kam bi tako početje pripeljalo? Slovenci smo Kralju Matjažu preskrbeli samo »prenočišče« (prostor za spanje v podzemlju, v jami, pod streho raznih gora), drugi narodi pa imajo pred nami morda celo prednost: če pustimo Madžare, so mu npr. Ukrajinci izbrali na svojih tleh rojstno vas (Orihovicja, kjer naj bi bil hlapec pri nekem kmetu tik do izvolitve za ogrskega kralja) in ga razglasili tudi za pripadnika svoje konfesionalne skupnosti (prim. t. 1 v Dodatku: KM je bil »ruske vere«) . . .

Nekateri razgreti Slovenci bi Matijo Korvina v vlogi KM najrajši zbrisali—črtali—izločili, izruvali iz slovenskega ustnega izročila: le-to pa je hudo trdovratno in daleč od modnih političnih, ideoloških idr. špekulacij. Popolno zavračanje Matije Korvina potemtakem lahko štejem za diletantsko početje. O kombinaciji z Arnulfom Koroškim ne želim več razpravljati.¹³ O spopadu s Turki pri Kokóvem pa na kratko tole: v slovenskem ustnem izročilu ni pustil najmanjšega sledu.¹⁴ Ne glede na teoretično mogočnost, da bi bil ta pretresljivi in tragični spopad vendarle nekako prodril v slovensko ustno izročilo in potlej iz njega v teku stoletij počasi izginil, pa moram že a limine izključiti, da bi se bilo za ta v bistvu epizodni dogodek z obrobja lahko razvedelo po obsežnem prostoru med vzhodnimi Alpami, Lužico, Zakarpatjem, Donavo, Makedonijo in Jadrantom, kaj šele, da bi ime moža, ki je v boju s Turki podlegel na čelu svoje sicer junaške čete, zajelo in v celoti obvladalo ta nemali areal.

¹¹ Tu sem karseda na kratko povzel Grafenauerjev povzetek (L e p a V i d a 1943, 272) in izpustil vse, kar ni neposredno povezano z ukrajinskim Matjažem.

¹² Ker se matjaževska pravda na srečo ni tako razmahnila kot npr. venetska, ni znano, koliko privrženecv imata za sabo njena glasnika.

¹³ Čeprav je od vsega začetka nisem vzel resno, sem jo moral vseeno omenjati in zavzeti do nje stališče (gl. februarško Sodobnost: Č u d n a u g i b a n j a, kdo bi bil Kralj Matjaž), ker je bila pač javno izrečena in predložena (bolj v potrditev kot v obravnavo).

¹⁴ »Damnatio memoriae«? Težko verjetno! Tudi morebitna razlaga, da zato, ker poveljnik (»kralj«?) koroških 600 kmetov in obrtnikov, padlih v kokóvski soteski, ni bil gospod, ampak kmet, ni prepričljiva.

Dodatek

1. Ajdovska deklica, Kralj Matjaž in turški kralj

Na gradu Kamjanici je nekoč živela Ajdovska deklica in takrat se je ljudem godilo zelo slabo. Ko so zidali grad, je vsako gospodinjstvo moralo prinašati sladko mleko in jajca, da so iz tega delali cement namesto iz apna, peska in vode. Tudi z Voročova so nosili. Te Ajdovske deklice ni mogel nihče pregnati z gradu. Na eni strani so bili na obzidju topovi, na drugi strani pa je bil grad na strmi, nedostopni skali. Samo Kralj Matjaž si je upal v boj z njo. Ponoči je zbral konje, vole, svinje, ovce, pse, gosi, kure, race in dosti ljudi. Na vsako žival je privezal baklo in jo prižgal. Ljudem je ukazal nabiti puške in iti okoli polnoči proti grajskemu vrhu. Vsaka žival je dajala drugačen glas, ljudje so streljali. Ajdovska deklica se je ustrašila, sedla na t á t o š a* in zbežala. Kralj Matjaž na drugem t á t o š u za njo. (Krilata) konja sta si bila v rodu. Prednji je zmerom počakal zadnjega. Tudi zdaj je bilo tako. Ko jo je (Matjaž) v gori dohitel, je začela prositi:

— Ti nimaš žene, jaz nimam moža, vladajva skupaj.

On pa se ni zmenil za to, je potegnil sabljo in ji snel glavo. Ajdovska deklica je bila doma s Turškega in tam so zvedeli, da je poginila. Kralj Matjaž se je odpravil tje kot oglednik. Pride k turškemu kralju in ta ga vpraša:

— Odkod si?

— Z Ogrskega.

— Si kaj slišal za kralja Mateja?

— Oj, slišal.

— Kakšen pa je ta kralj Matko?

— Natanko tak kot jaz.

Turški kralj pravi: — Ej, ko bi mi prišel v roke, bi ga pri pričel obesil.

Ko je Matjaž odšel, je pustil na vratih podpis, da je bil tam. Takoj je tudi napisal pismo svoji vojski, naj ga čaka na meji. Nato se je vrnil k turškemu kralju. Ampak tam so medtem odkrili podpis in Matjaža prijeli. Turški kralj pravi:

— Ti si snel glavo Ajdovski deklici, moji sorodnici.

— Jaz, res je.

— Tako, zdajle dam jaz sneti glavo tebi ali pa te obesim, kakor sam hočeš.

— Pa me obesi.

— Kje naj te obesimo?

— Nemara bi bilo najbolje na meji.

— To je dobra misel. Obrnem te z glavo k tvoji deželi Ogrski. Ko boš na vislicah, boš lahko gledal, odkod si prišel.

Turški kralj je dal zapreči konje k vozu, Kralja Matjaža so naložili nanj. Sam turški kralj in kraljica sta sedla zadaj, da bi gledala njegovo smrt. Kralj Matjaž pa se med vožnjo samo smeje. Turški kralj mu pravi:

— Kaj neki se smeješ?

— Smejem se, ker konji vlečejo prednji voz, ali zakaj gre za njim drugi?

* T á (l) t o š = krilat konj iz ogrskega bajnega izročila. (Prim. Matičetov 1966, str. 108, op. 67; tudi tamkajšnji t a l t o š ima sorodnika — brata).

Pridejo do meje, postavijo tam vislice in hočejo Kralja Matjaža obesiti. Tedaj Matjaž reče turškemu kralju:

— Dovolíš, da te ob svoji zadnji uri za nekaj poprosim?

— Dovolim — pravi kralj.

Tedaj je Kralj Matjaž privlekel rog in nanj zatrobil: — Hitro, bratje, hitro k meni, ker imam smrt za hrbtom.

Njegovi vojaki so slišali, saj so bili blizu. Vse so obkolili, turškega kralja zajeli in obesili na vislicah, ki jih je bil pripravil Matjažu.

— Ker si me ti hotel obrniti z obrazom proti Ogrski, bom zdaj jaz tebe obrnil proti Turčiji. Na vozu pa sem se smejal zato, ker sem jaz bil prisiljen iti, ampak zakaj si ti šel za mano? Tako, zdaj lepo glej v Turčijo.

Nato se je Kralj Matjaž odpravil z vojsko na Ogrsko in kraljeval do konca življenja. Razvalil je gradove Chusta, Kitahelmenc, Seredne, podrl tudi grad Kamjanico, da zdaj stojijo opuščeni. Kdor bi pa tega ne verjel, se lahko na lastne oči prepriča, da je tako. Bil je ruske vere, držal je z ljudstvom in branil Ogrsko.

Po zapisu z Voročova,
Zakarpatska Ukrajina
(Komorovský 31)

2. Kralj Matjaž in mlinarski pomočnik

Enkrat je bil Kralj Matjaž na lovu v pokrajini Bakónjsko pri vasi Nagy Vászony. Zaradi velike vročine je poslal v bližnji samostan sporočilo, da je žejen. Menihi so mu prinesli v zlati posodi imenitnega šomlajskega vina. Podali so mu pladenj na konja, ali kralj se vina ni niti pritaknil, češ da se mu v taki vročini vino upira.

To je pri vходу v mlin slišal pomočnik Kínizsi, ki je tam klepal mlinski kamen. Ko je prihitel k njemu, so ga menihi ozmerjali: — Norec, pozabil si na pladenj! — Kínizsi je spet odšel, pograbil mlinski kamen in na njem ponudil kralju vodo.

Kralju Matjažu je bil visoki in močni mlinarski pomočnik zelo všeč. Pri priči mu je daroval Nagy Vászony, potlej pa ga povabil, naj se pridruži vojakom, ki so šli proti Turkom.

Pripoved iz Szent-Gála,
županija Veszprém, Madžarsko
(Komorovský 21)

3. Kralj Matjaž in splavarji

V davnih časih, ko je na Ogrskem vladal Kralj Matjaž, so splavarji plavili les celo s Kral'ove Lehote. Enkrat je prišel od gosposčine v Hradku pisar z ukazom, naj splavarji zbiijejo šest splavov. Popeljali bojo menda nekakšne gospode lovce do Ružomberka. Ampak hitro, hitro. Če je ukaz, je ukaz. Splavi so bili narejeni, ko se je zvečer nateplo dosti gospode dol v Lehoto. Menda so bili na lovu na Kral'ovi holi. Pripeljali so s sabo rogovje, kože in dva medvedja mladička. Zvečer so splavarji pomagali sekati jelenje meso in ga nakladati v sode. Lovci so si spet pekli meso pri ognju. Eden od njih je ukazal dati mesa tudi splavarjem. Ko so že jedli, je prišel tisti lovec k njim in vprašal, kako se jim godi. Obotavljali so se, šele stari predelavec je spregovoril:

— Pa, lepo prosimo, niti ne najslabše, niti ne malo dobro.

— In zakaj vam je tako slabo? — je vprašal lovec. Stari predelavec na to:

— Pa, ponižno prosimo, gozdovi so gosposki, delo podložniško; zaslužek gospodov in mitnina podložnikova.

Tisti lovec je zmajal z glavo in vsi so se pobrali proti Hradku. Zgodaj zjutraj so se splavi spustili do Ružomberka. Lovci so srečno pristali. Tu je spet prišel tisti lovec k staremu predelavcu, izvlekel prgišče zlatnikov in rekel:

— Tu imaš, razdeli z možmi. Jaz sem Kralj Matjaž in od zdaj vas na mitnicah ne bojo nadlegovali.

In od tistihmal so splavarji prosto plavili po Vahu in mitnino je moral plačati gospod iz svojega. Ampak pozneje, ko je umrl Kralj Matjaž, spet ni bilo pravičnosti.

Pripovedoval
Andrej Hórka z Vrbice na Slovaškem
(Komorovský 25)

4. Kralj Matjaž sekal drva namesto uboge vdove

Ko je Kralj Matjaž hodil po podeželju, je enkrat vprašal za prenočišče ubogo vdovo. Ta vdova bi morala iti v graščino sekati drva. Obhodila je vso vas, vendar ni našla nikogar, da bi jo zamenjal. Kralj Matjaž ji je rekel, naj se ne boji, češ: zajtra pojde on sekati namesto nje.

Sonce je vzšlo, bilo je že visoko, Kralju Matjažu pa se ni mudilo vstati. Vdova je za zajtrk skuhala haluške.* Kralj Matjaž je vstal, vendar ni jedel halušek, ampak je povprašal za kakšno topo sekiro. Ženi je ni bilo treba iskati, saj ostre ni imela. Kralj Matjaž je vzel sekiro in šel.

Pride do gradu in drugi ljudje so takrat že imeli velike kupe nasekanih drv. Njemu, s tisto topo sekiro, se ni ljubilo sekati. Zbijal je šale in zraven tudi druge zabaval. Grajski sluga je zakričal nanj, naj seka, in ga je šel tožit gospodu, da ne dela. Gospod ga je ukazal položiti na klop in mu jih naštetih petindvajset.

Položili so ga na klop in mu jih dali petindvajset. Potlej je odšel, ampak najprej je skrivaj napisal, da je danes tu Kralj Matjaž dobil petindvajset udarcev s palico.

Šel je po poljski poti. Tam je oral kmet, vdovec. Poprosil ga je, naj bi mu dal kaj jesti.

— Tam imaš kruha in slanine, iz vrča pa se napij vina.

Kralj Matjaž se mu je zahvalil in rekel:

— Ne bo preteklo niti pol ure, ko bo tod pridrvela kočija z gospodo. Ko te bojo vprašali po meni, reci, da nisi videl nikogar.

Ni minilo pol ure, že so gospodje prišli. Vprašali so kmeta, ali ni videl takega in takega človeka. Kmet je rekel, da od jutra orje, vendar ni šel nihče tam mimo. In gospodje so se vrnili.

Potlej pa je Matjaž razsodil:

— Tako znate vi, gospodje, ravnati z ubogimi ljudmi? Ko ubogi ljudje ne morejo delati, jih zato preteplate na klopi?

* Haluške = jed iz nastrganega krompirjevega testa (V. Smolej, Slovaško-slovenski slovar, 1976).

Potlej je nagnal gospodo iz tistega gradu in (tako napeljal): vdovec, ki ga je takrat rešil, je vzel za ženo tisto vdovo, ki je Kralj Matjaž šel namesto nje sekat drva.

Po pripovedovanju
Anne Kralikove s Hranovice
(Komorovský 22)

5. Gospodje okopavali vinograd pri Kralju Matjažu

Nekdaj, ko je Kralj Matjaž hodil po svetu, je vladal v deželi Ogrski. Prav neljubo pa mu je bilo, da tako mučijo kmete. Kdor je imel košček polja, je moral prodati vse žito, kar ga je pridelal, da bi mogel plačati dolgove. In če so reveža poklicali na dnino, bi hoteli kar orati ž njim za tista dva, tri ali štiri krajcarje.

Kakšno je nekoč uganil Kralj Matjaž? Izmislil si je, da pripravlja ples, in povabil vso gospodo, ministre in glavarje. Zbrali so se vsi. Opoldne, ko so se naobedovali, jim je rekel: — Tako, gospodje, zdaj, ko smo se najedli in napili, pojdemo okopavat vinograd.

Ko jim je to rekel, so se vsi prestrašili in otrpnili, le kaj bo ž njimi. — Lep ples je to, — so pomislili. Ampak kralj je ukazal, treba je pač iti. Vsak vzame motiko na rame in vsi grejo kot dninarji, drug za drugim, okopavat vinograd. Kralj Matjaž prvi načne brazdo in koplje kakor kakšen kmet. In dobro se je držal, saj ni delal prvič. Delal je pogostoma, ni se ponašal s tem, da je kralj, in dela ga ni bilo sram. Ostali za njim, drug za drugim, vsak načne brazdo. Začnejo kopati, vročina jih daje, težko jim gre delo spod rok. In ko pridejo do polovice brazde, se zvrne prvi, se zvrne drugi, naprej ne morejo.

Kralj Matjaž jim pravi: — Vidite vi, veliki gospodje, kako živi ubogi kmet? Vi zmerom jezicate, da je kmetu dobro: naorje si, naseje, nič ne potrebuje. Zdaj vidite, kako lahko živi. Zakaj ne delate? Zakaj ne morete okopavati? Ne mislite, da bo tudi zanaprej tako, kakor je bilo dozdej. Dajanje se morajo znižati, mezda se mora dninarju zvišati, ne pa delati ž njim kot z volom. Ampak če zvem, da kdo od vas ne bo upošteval, kar sem vam rekel, bo z vami slabo. Če slišim pritožbe s strani ubogih, bom proti vam začel vojno.

Iz rusinskega izročila
(Komorovský 23)

Zusammenfassung

WARUM MATHIAS CORVINUS AUS DER SLOWENISCHEN MÜNDLICHEN ÜBERLIEFERUNG REISSEN?

(ÜBERLEGUNGEN AM RANDE EINER SLOWAKISCHEN MATHIAS-ANTHOLOGIE 1972)

Der slowenische Schriftsteller S. Vuga stieß bei den Vorarbeiten für seinen historischen Roman »Erazem Predjamski« (1978) an einen Bericht, wonach die Türken am 25. Juli 1478 bis zum letzten Mann 600 Bauern und Handwerker, die ihnen in der Talenge bei Goggau (Kokóvo) den Einbruch ins Gailtal (Ziljska dolina) zu verhindern versuchten, niedergeschlagen haben. Den kärntnerischen Verteidigern stand der slowenische Bauer Matjaž »Mathiasch«, erwähnt nur einmal, um 1495, bei Unrest) vor. Die licentia poëtica hat ihn 500 Jahre nach seinem Heldentod auf das Piedestal eines slowenischen »Leonidas« bei den Goggauer »Thermopylen« gehoben. Doch es wäre vermessen nur auf Grund der Begeisterung und ohne einer tiefen Begründung zu schliessen, dass der Befellshaber (»Obrist«) der Bauern, Matjaž, in irgendwelcher Verbindung mit dem »Kralj Matjaž«, dem Helden der mündlichen Überlieferung unter den Magyaren, als auch unter den Süd-, West- und Ostslaven in der ungarischen Nachbarschaft verbreitet ist. Unter den Namen »Kralj Matjaž« (Mátyás király, König Matko, Matej, Matvij, Matlia u. ä.) sind zwischen der Lausitz im Norden und Mazedonien im Süden, von den Karpaten, der Donau und den Ufern Adrias sehr verschiedene Überlieferungen und Motive im Umgang und man kann Parallelen dafür von der Antike durch das ganze Mittelalter bis in die Neuzeit verfolgen. Unter den Volkskundeforschern gilt die Überzeugung, dass im Prozess der Entstehung und Verbreitung einer komplexen, thematisch unglaublich verzweigten mündlichen Überlieferung von König Matjaž der Name des Königs Mathias Corvinus (1443—1490) vor allem als eine Art Katalysator wirkte.

Als heuer eine Polemik über den König Matjaž in der slowenischen literarischen Revue »Sodobnost« entflammte, bekam der Verf. dieser Zeilen gerade zur rechten Zeit die Anthologie von J. Komorovský »Kurzweilige Abenteuer vom König Mathias«¹ zur Sicht. Um den Verteidigern des Matjaž von Goggau eine Überlegung zu ermöglichen, konnte ich noch im letzten Augenblick (als meinen Abschied von König Matjaž in der »Sodobnost«) die Übersetzung einer niedlichen ukrainischen Märchensage vorzustellen.² Diese und fünf andere Erzählungen (je eine magyarische, ukrainische, ruthenische und zwei slowakische) biete ich jetzt absichtlich in dieser Fachzeitschrift dar, um einen Blick über den slowenischen Zaun zu ermöglichen, womit auch den Laien »guten Mutes« mehr gesagt werden könnte als nur durch gelehrte Kommentare und theoretische Beweise.

Als ich in zwei meinen Beiträgen in den Jahren 1958⁴ und 1966⁵ einige Prosatexte von König Matjaž veröffentlichte, wünschte ich, dass sich zu einigen Erzählungen, die von mir in Prekmurje (Übermurgebiet) 1952 und 1964 aufgezeichnet wurden, Parallelen am slowenischen Boden oder in der Überlieferung anderer Völker finden mögen. Die Anthologie von J. Komorovský erfüllte teilweise diesen Wunsch, wie ich eben oben (Seite 200) zeigen konnte. In den Angaben zu den Texten konnte ich noch hinzufügen, was mir Prof. Ján Komorovský aus Trenčín freundlicherweise im Brief vom 24. 6. 1991 mitteilte, wofür ich ihm herzlich danke.